

УДК 343.13

Ю.Ю. БРАЖНИК, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ГЕНЕЗИС, ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА СТРУКТУРА СТАДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ключові слова: стадія, сторони, досудове розслідування, судове провадження

Актуальність теми полягає в ефективності боротьби зі злочинністю, забезпечення закону, встановлення верховенства права. Дотримання прав учасників процесу багато у чому залежить від правильного й своєчасного прийняття рішень під час виконання завдань кримінального судочинства, тлумачення, структури побудованих стадії кримінально-процесуального права.

Теоретичні положення стадії кримінального процесу були предметом розгляду багатьох вчених кримінально-процесуального циклу. Вагомий внесок зробили М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибико, Ю.М. Грошевой, О.М. Гулін, Є.Г. Коваленко та ін. Однак, після прийняття нового КПК України та вступу його в дію наукові розробки вказаних вчених не відповідають новому КПК. Законом визначені нові функції процесу, які закріплені за процесуальними правами та обов'язками сторін процесу. Функція обвинувачення та захисту, вирішення матеріалів кримінальної справи відділені один від одного. Вони не покладені на одного суб'єкта.

Слідчий суддя, колегіальний суд займає в процесі особливе місце, як органу судової влади. Суд не є органом кримінального переслідування, не виступає на стороні обвинувачення або захисту. Суд створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків.

Новий КПК являє собою кодифікований акт, у якому на основі Конституції України визначені загальні положення, що ставляться до всього судочинства, визначена процедура

та процесуальний порядок прийняття процесуального рішення, проведення процесуальних та слідчих дій. КПК чітко визначив стадії кримінального провадження, встановив процедуру прийняття процесуального рішення та перехід від однієї стадії до другої.

Постанова проблеми та її ціль полягає в тому, що новий КПК України, прийнятий у 13.04.2012 р., встановив новий систематизований збір правових норм, у взаємозв'язку та змістовній єдності щодо регулювання кримінального судочинства, його стадій, етапів, інститутів, норм та їх сукупності у разі забезпечення нормативно-правового регулювання досудового розслідування та судового провадження.

Новизна статті полягає в тому, що у КПК складена нова система, процедура, процесуальний порядок кримінального провадження, яка має своїм призначенням захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Чітко визначений порядок кримінального переслідування, який спрямований на забезпечення покарання у разі доведення вини. У той же час встановлено недоторканість особи від незаконного та безпідставного обвинувачення, не обґрунтованого обмеження прав і свобод. Нові положення потребують детального наукового розгляду та обґрунтованого аналізу.

Виклад основних положень дослідження включає розробку генезису стадій кримінального процесу починає свій рух з прийняття 1808 р. кримінально-процесуального кодексу Франції. Даний законодавчий акт визначив дві стадії кримінального процесу. Перша – дослідчий кримінальний процес, друга – судовий розгляд кримінальної справи та постановою вироку.

Інквізиційний процес мав одну стадію – судовий розгляд. Ця стадія була побудована таким чином, що докази були отримані та оцінені під час судового засідання. Теоретичні положення інквізиційного процесу були використані у практиці кримінального процесу.

Подальший розвиток стадії процесу прийшовся на кримінальний процес Великобри-

танії, прийняття законодавчого акту Habeas Corpus Actu. Теоретичні та практичні умови кримінальної юстиції були побудовані таким чином щоб скоротити кількість злочинів. З цією метою кримінальний процес був побудований таким чином, що мав одну стадію – судовий розгляд кримінальної справи. Матеріали вчинення злочину, встановлення винної особи збиралися поліцією, яка підготовлювала їх для подальшої передачі до судді. Суддя розглядав у судовому засіданні докази, заслуховував сторони та постановляв вирок.

Устав кримінального судочинства 1864 р. Росії встановив дві стадії процесу, які були визначені як попереднє розслідування та судовий розгляд кримінальної справи. Після 1924 р. кримінальний процес РСФСР встановив дві стадії кримінального процесу попереднє розслідування та судовий розгляд.

Особливий характер носять теоретичні положення, які висловлені А.Я. Вишинським, М.М. Гродзинським, М.С. Строговичем у 1954 р., які надали теоретичні положення стадії кримінального процесу [1, с.21].

Сутність їх висловлювань полягала в побудові нових стадій, підрозділ стадій на етапи. Основне призначення стадії розслідування визначили як виконання завдань кримінального судочинства, встановлення винної особи, проведення кримінального переслідування за умовами належного, правильного з'ясування обставин злочину, повного, всебічного розслідування.

У 1961 р. О.М. Балашов запропонував підрозділяти стадію порушення кримінальної справи на два етапу. Сутність першого етапу він визначив як попередня перевірка матеріалів та запропонував встановити строк перевірки 10 діб. Другий етап – порушення кримінальної справи, а саме складання постанови про порушення відносно особи яка вчинила злочин [2, с.53–54].

В.С. Зеленецький з 1990 р. розвиває теорію стадії порушення кримінальної справи, та вказує, що з неї треба виділити етап перевірки матеріалів кримінальної справи. Основні процесуальні положення він взяв з кримінально-

процесуального законодавства Франції 1808 р. Він окреслив його як дослідчий кримінальний процес [3, с.121].

Ці положення піддавалися критиці з боку низки вчених. По-перше, етап перевірки матеріалів кримінальної справи не має процесуальне підґрунтя. Перевірки – це процедура за якою проводиться монолог з боку органу дізнання, слідчого, прокурора які мають процесуальні повноваження порушити кримінальну справу. Діалог має під час перевірки, коли особа, відносно якої вчинений злочин не налягає на порушенні кримінальної справи. В цьому разі слідчий, прокурор не мають процесуальних повноважень порушити кримінальну справу. Під час порушення кримінальної справи між сторонами процесу виникає триалог, а саме сторони приймають рішення щодо порушення кримінальної справи. По-друге, дослідчий процес не може бути у разі порушення кримінальної справи тому що процес передбачає процесуальну діяльність слідчого на підставі його процесуальної самостійності. Під час перевірки слідчий проводить процедуру перевірки матеріалу, а не процесуальні дії.

Новий КПК України скасував стадію порушення кримінальної справи. Таким чином умовне визначення положень порушення кримінальної справи на підставі перевірки матеріалів скасовано. По всіх заявах, які мають положення кримінального проступку, або фактичні дані складу злочину слідчий порушує кримінальну справу.

Новий КПК України визначив стадію досудового розслідування як самостійна частина кримінального процесу. Структурна побудова цієї стадії визначається сукупністю завдань, які підлягають вирішенню у разі встановлення особи, яка вчинила злочин.

Теоретичні положення правового змісту даної стадії кримінального процесу можна визначити з наукових точок зору.

Одні автори вважають, що стадія – це діяльність (М.В. Жогін, Ф.Н. Фаткуллін [4]). Інші визначають її як порядок провадження по кримінальній справі (Ю.М. Грошевой, В.М. Хотинець [5]). Треті, О.Д. Бойков, В.П. Бож'єв

[6], підходять до розгляду теоретичних положень стадії кримінального процесу як правовідносини, які виникають у разі проведення досудового та судового провадження.

Є.Д. Лук'янчиков надав повний аналіз наукових точок зору відносно теоретичних положень кримінального процесу та визначив структуру процесу і стадійність його положень. Він вважає, що кримінальний процес – це діяльність, яка спрямована на досягнення цілей кримінального судочинства. Для обґрунтування своєї точки зору він вказує, що будь-який вид діяльності може розглядатися як процес підготовки, прийняття та реалізації рішення по кримінальній справі, а це процесуальна діяльність. Разом із тим, він вказує, що провадження по кримінальній справі треба розглядати у двох положеннях. По-перше, це врегульована кримінально-процесуальна діяльність, а саме стадійність. По-друге, стадії кримінального процесу треба визначити як процесуальні інститути, які мають процесуальне рішення щодо подальшого руху кримінальної справи. Саме в такому розумінні живає зазначений термін законодавець [7, с.34].

М.С. Строгович аналізуючи стадії процесу розглядає її як діяльність органів досудового слідства, прокурора, судді [8, с.10]. В.А. Стремівський визначає стадії, як рух кримінальної справи, перехід від однієї стадії до іншої [9, с.122]. В.М. Шпільов, вважає, що стадії – це суворі послідовна діяльність його сторін, учасників, яка складається у систему процесуальних правовідносин [10, с.28]. В.Д. Бринцев вважає, що кримінальний процес складається не із стадій, а самостійних процесуальних інститутів [11, с.100].

Аналізуючи данні висловлення, можна сказати, що наукове поняття стадії кримінального процесу базується на основних його ознаках, які визначають можливий спосіб встановлення фактичних обставин вчинення злочину, прийняття слідчим постанови, а слідчим суддею ухвали по матеріалах кримінальної справи. Важливою ознакою стадії процесу є наявність самостійної галузі права, інституту кримінального судочинства, що ре-

гулює порядок досудового та судового провадження.

Ми підтримуємо точки зору О.В. Волколуп, Т.П. Добровольської, Р.Д. Рахунова, В.А. Стремівського та інших авторів відносно системи стадій кримінального процесу [12]. Більш точніше треба вважати кримінально-процесуальну діяльність не системою кримінального процесу, а сукупністю процесуальних і слідчих дій, інститутів пов'язаних участю суб'єктів кримінального процесу.

Системність передбачає однорідні явища, які мають взаємозв'язок, взаємозалежність. Порядок окремих елементів системи досягається завдяки внутрішнім зв'язкам системи. Внутрішні зв'язки дозволяють кожному елементу функціонувати самостійно, але досягати кінцевого результату вони можуть тільки спільно. Сукупність відрізняється від системи тим, що, незважаючи на однорідність ознак, не має впорядкованості в організації і не має певної структури.

Теорія кримінального процесу закріпила систему яка утворюється його стадіями. І.Б. Михайловська, П.С. Елькінд визначають поняття стадій кримінального процесу як частини, які ділять процес на характерні притаманні властиві сторонам процесу, які виконують завдання, процесуальні дії на підставі процесуальних правовідносин [13, с.11]. І.М. Лузгін стадії процесу підрозділяє на етапи розслідування, які мають конкретні взаємопов'язані елементи, систему дій, які поєднуються єдністю завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів [14, с.86]. О.Р. Михайленко вважає, що стадії процесу характеризуються не як окремий етап, а як окрема процесуальна форма та методи процесуальної дії [15, с.115]. Ю.К. Якимович пропонує поділити кримінальний процес за вертикаллю на види судочинства, за горизонталлю на кримінально процесуальні стадії. На його думку вид кримінального судочинства включає в себе сукупність провадження по конкретних кримінальних справах. Провадження кримінальної справи на стадії утворює порядок провадження [16, с.165].

І.Я. Фойніцький, М.С. Строгович, О.В. Смірнов вважають, що кримінальний процес – це система, сукупність внутрішнього узгодження, взаємопов'язаних, соціально однорідних засобів, за допомогою яких влада здійснює регулюючий вплив на суспільні відносини [17, с.56]. М.Н. Оніщенко висловив думку, що правові стадії кримінального процесу утворюють систему стабілізуючих чинників, якими охороняє, закріплює та захищає інтереси держави [18, с.74].

Поділ процесу на стадії сприяє також більш змістовному дослідженню всіх обставин доведення, що мають значення для справи на кожному етапі її руху, забезпечує наступність розвитку кримінального процесу, створює умови для контролю за роботою органів дізнання, досудового слідства, судді, колегіального суду з боку прокурора і вищого суду.

Висновок полягає в тому, що кримінальний процес України встановив стадії: перша стадія – досудове розслідування. На даній стадії слідчий приймає процесуальне рішення щодо порушення кримінальної справи, проведення процесуальних та слідчих дій, приймає заходи кримінального переслідування, а саме встановлення обставин злочину, особи, яка його вчинила, забезпечення цивільного позову, складає обвинувальний акт відносно особи, яка визнана обвинуваченою та надсилає матеріали кримінальної справи через державного обвинувача, який затверджує обвинувальний висновок до суду.

Межі стадії досудового розслідування починається з моменту складання постанови про порушення кримінальної справи та прийняття слідчим кримінальної справи до свого провадження. Закінчується стадія досудового розслідування складанням обвинувального акту та направлення матеріалів кримінальної справи через прокурора до суду.

Друга стадія кримінального процесу – це судовий розгляд кримінальної справи. На даній стадії суддя отримує матеріали кримінальної справи, проводить попередній їх розгляд, з'ясовує обвинувачення та при наявності підс-

тав для розгляду справи призначає її до розгляду.

Судовий розгляд кримінальної справи передбачає всебічне, повне, об'єктивне, безпосереднє дослідження доказів, визначення вини підсудного та постановою обвинувального вироку.

Третя стадія кримінального процесу – апеляційне провадження. Апеляційний розгляд матеріалів кримінальної справи проводиться колегіальним судом, який має право залишити вирок без зміни, частково змінити вирок, або постановити новий вирок.

Стадії процесу суворо чергуються, у послідовності, при якій у кожній наступній стадії перевіряються результати попередньої або вирішуються властиві тільки цієї стадії питання. Підсумковий процесуальний акт за яким завершується цикл процесуальних дій та кримінальне переслідування є постановою вироку.

Вузьке визначення стадії кримінального процесу полягає в самостійних процесуальних інститутах, які забезпечують виконання завдань кримінального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве // А. Я. Вышинский. – М. : Госюриздат, 1946. – 327 с.
2. Балашов А. Н. Действительно ли возбуждение уголовного дела – первоначальная стадия уголовного процесса / А. Н. Балашов // Социалистическая законность. – 1989. – № 8. – С. 53–54.
3. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецкий. – Х. : Крим Арт, 1998. – 340 с.
4. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. – 198 с.
5. Кримінальний процес України : підручник / Ю. М. Грошевой, В. М. Хотенець ; за ред. Ю. М. Грошевого. – Х. : Право, 2000. – 487 с.

6. Божьев В. П. Основания внесения и порядок рассмотрения дела в распорядительном заседании : учеб. пособие / В. П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 270 с.
7. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ МВС України, 2005. – 359 с.
8. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Юриздат НКЮ СРСР, 1958. – 440 с.
9. Стрёмовский В. А. Участники предварительного следствия / В. А. Стрёмовский. – Ростов н/Д., 1966. – 150 с.
10. Шпилев В. Н. Содержание и формы уголовного производства / В. Н. Шпилев. – Минск : Изд-во Белорусск. гос. ун-т им. Ленина, 1974. – 144 с.
11. Бринцев В. Д. Система досудового слідства / В. Д. Бринцев // Право України. – 1998. – № 12. – С. 100.
12. Волколуп О. В. Досудебное производство в уголовном процессе / О. В. Волколуп. – М. : Норма, 2000. – 200 с.
13. Михайловская И. Б. Трансформации нормативной модели судопроизводства в новом УПК / И. Б. Михайловская // Материалы международной науч.-практ. конф. – М. : МГУ, 2003. – С. 11.
14. Лузгин И. М. Об особенностях оперативно-розыскных действий и их месте в криминалистике / И. М. Лузгин. – М. : Госюриздат, 1960. – 180 с.
15. Михайленко А. Р. О сущности и значении стадий советского уголовного процесса / А. Р. Михайленко // Вопросы уголовного процесса. – 1977. – Вып. 1. – С. 115.
16. Якимович Ю. К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства. / Ю. К. Якимович. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1991. – 156 с.
17. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – СПб. : Альфа, 2000. – 210 с.
18. Оніщенко М. Н. Загальна характеристика правової системи як інтегруючої категорії юридичної науки / М. Н. Оніщенко // Правова держава. – 2004. – Вип. 11. – С. 74.

Бражнік Ю. Ю. Генезис, поняття, завдання та структура стадії у кримінальному процесі / Ю. Ю. Бражнік // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 56–60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12bjjukp.pdf>

Розглянуто теоретичні та практичні положення побудови стадій кримінального процесу, його генезис, структуру та визначено правові засади діяльності сторін процесу на кожній стадії.

Бражнік Ю.Ю. Генезис, поняття, задания и структура стадии в криминальном процессе

Рассмотрены теория и практика построения уголовно-процессуальных стадий. Рассматриваются положения развития стадий в системе уголовного процесса. Определяются положения деятельности сторон на стадии досудебного расследования, судебного разбирательства.

Braznik Ju.Ju. Genesis, Concepts, Jobs and Phase Structure in Criminal Process

The article examines theoretical and practical positions of construction of the stages of criminal process, its genesis and structure. It determines legal principles of activity of parties of process during every stage.